

1. VIAȚA ȘI OPERA

Gânditorul român Petre Țuțea s-a născut la 6 octombrie 1901, în satul Boteni-Muscel, dintr-o familie de preoți ortodocși. Și-a făcut studiile primare la școala din satul său natal, iar cele gimnaziale și liceale în Câmpulung și Cluj. Între anii 1923 și 1926 urmează Facultatea de Drept la Universitatea din Cluj, iar în 1929 își trece cu brio examenul de susținere a tezei de doctorat. Este trimis în Germania la Universitatea „Humboldt” din Berlin, unde studiază formele de guvernământ.

Revenit în țară, este angajat în cadrul Ministerului Economiei Naționale, unde va lucra în acest minister până la începutul anului 1948. Paralel cu activitatea desfășurată în Ministerul Economiei, Petre Țuțea participă la viața spirituală, culturală și politică a timpului, colaborând la diferite reviste, printre care și gazeta săptămânală „Stânga”, unde semnează cu pseudonimul P. Boteanu. Alături de el, la această revistă vor semna nume cunoscute, precum Traian Herseni, Petre Comarnescu, Mihai Ralea și alții.

Începând din 1938, Petre Țuțea va începe colaborarea la revista „Cuvântul”, condusă de Nae Ionescu, acest

fapt marcând trecerea sa definitivă pe poziții politice de dreapta. Din cauza atitudinii sale politice energic afirmate, regimul comunist îl aruncă în închisoare, unde este silit să stea 13 ani (1948 - 1953; 1956 - 1964). Atât în închisori cât și afară, Petre Țuțea a promovat valorile spiritualității creștine și dragostea de neam, întreținând un climat de încurajare a libertății de gândire și atrăgând, datorită excepționalei sale erudiții, atenția multor personalități.

Încetează din viață la 3 decembrie 1991.

Legenda sa, crescută în timpul vieții, astăzi apare în adevărata sa lumină. Este unanim recunoscut ca unul din reprezentanții de seamă ai generației interbelice patronate de Nae Ionescu, alături de Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica și alții. A fost un gânditor cu o excepțională vocație oratorică, ideile sale căpătând, în orice împrejurare, autoritatea magistrului care oficiază. Prin energia, demnitatea și libertatea cu care s-a implicat, dând curs gândurilor sale, Petre Țuțea reprezintă patriarhul vieții spirituale românești, a cărui puternică personalitate acoperă cu grație albia unui întreg secol.

Erudiția sa culturală și gândurile exprimate, atât în dialogurile orale, cât și în cărți, reflectă o puternică dominantă a personalității sale, în care se poate descifra cu claritate linia unei continuități istorice și a unei sinteze în care faza de știință și de înțelepciune formează un tot.

Dacă, în bună parte a vieții, interesul pentru știință și filosofie a fost precumpănitor, în ultima parte a vieții Petre Țuțea a îmbrățișat cu totul sfera gândirii religioase. Efortul său de a descifra sensul vieții și al existenței, din perspectiva religiei, este o acțiune temerară și unică în felul său, în meditațiile sale simțindu-se din plin gravitatea gândului liber.

Ideea fundamentală care se desprinde din opera sa este aceea că destinul ființei umane își are înțelesul și dezlegarea numai la nivelul spiritului, la acest nivel în care se poate întrezări ceea ce este esențial și etern pentru om. Numai raportându-se la absolut omul poate să-și păstreze adevărata sa măsură, unind într-o singură și supremă cale credința, speranța și iubirea.

Dintre lucrările reprezentative ale lui Petre Țuțea, publicate la diferite edituri, menționăm:

Omul – Tratat de antropologie creștină I, Problemele sau Cartea întrebărilor, Editura Timpul, Iași, 1992; *Omul – Tratat de antropologie creștină II, Sisteme sau Cartea întregurilor logice, autonom-matematice, paralele cu întreguri ontice*, Editura Timpul, Iași, 1993; *Proiectul de Tratat Eros*, Editura Pronto, Brașov și Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1992 (îngrijirea ediției și prefață de Aurel Ion Brumaru); *Între Dumnezeu și neamul meu* (ediție îngrijită de Gabriel Klimowicz), Fundația „Anastasia”,

Editura Arta Grafică, București, 1992; *Philosophia perennis*, Editura ICAR, București, 1993; *Lumea ca teatru. Teatru seminar* (preambulă, text stabilit și aparat critic de Mircea Coloșenco), Editura „Vestala” și Editura „Alutus D”, București, 1993.

2. CONȘTIINȚA TEORETICĂ ȘI NELINIȘTILE SALE METAFIZICE

În viziunea lui Petre Țuțea magnitudinea spiritului reprezintă o realitate de care este legată întreaga lume a omului. Spiritul este ceea ce definește pe om și reflectă unitatea forțelor subiective care dau conținut și viață conștiinței. Această distincție semnificativă pune însă în lumină atât posibilitățile, cât și limitele pe care le are ființa umană de a elucida marile probleme ale existenței. Omul, fiind o parte a existenței, dorește să se cunoască pe sine și să cunoască tot mai mult realitatea înconjurătoare.

Întregul traseu istoric al cunoașterii, spune Petre Țuțea, este reflectat de istoria filosofiei, care explică modul în care filosofii au înțeles să rezolve problemele omului, naturii și divinității. Strânsa interdependență dintre gândirea filosofică și climatul spiritual al fiecărei epoci se oglindește atât în multitudinea de definiții pe care le-a primit filosofia, cât și în faptul că aceleași întrebări care au frământat toate timpurile au primit răspunsuri diferite în funcție de filosof și epocă.

După gânditorul român, seria definițiilor pe care le-a căpătat filosofia reflectă complexitatea procesului de cunoaștere, de cuprindere în noțiuni, concepte și categorii a înțeleșurilor adânci pe care le implică întreaga existență. Astfel, Platon va considera filosofia, în stil parmenidic, drept o modalitate de cunoaștere a ființei, înțeleasă ca o realitate veșnică și nepieritoare; Aristotel, la rândul său, va defini filosofia ca o modalitate teoretică ce are drept scop cercetarea cauzei și principiilor lucrurilor, iar stoicii și epicurienii circumscriu obiectul filosofiei în aria moralității.

Înțelegerea filosofiei ca știință a legilor generale, ale vieții și universului, arată Petre Țuțea, se oglindește și în alte definiții, precum cea a lui Driesch, după care filosofia este o știință a ordinii și realității, sau cea a lui Windelband care o consideră o știință a valorilor.

După Petre Țuțea, îndreptățirea istorică a filosofiei constă în aceea că ea ne oferă o imagine de ansamblu asupra existenței, pe când științele naturii și științele sociale oferă explicații parțiale, limitate la domeniul lor specific.

Gândirea filosofică este o formă teoretică a conștiinței umane și are drept scop elucidarea întrebărilor esențiale ale existenței. *„A gândi filosofic în științele sociale – spune Petre Țuțea – înseamnă a le scoate din hățușul faptelor observabile, a le ridica la nivel teoretic și a le situa într-un cadru larg, care le permite să-și desprindă*

adevărurile dintr-o vastă perspectivă cosmică”¹. În ultima analiză, filosofia se pronunță asupra adevărului, acesta fiind definit, în mod obișnuit, ca „*adecvarea intelectului la lucru (obiect)*”, însă atingerea certitudinii absolute, a absolutului, este de părere gânditorul român, reprezintă o chestiune deosebit de problematică.

Privind originea și natura adevărului, Petre Țuțea va spune următoarele: „*Există el în substanța lucrurilor, omul neavând alt merit decât a-l descoperi, sau este o creație rațională a omului ? Cu alte cuvinte, conștiința umană reflectă adevărul sau îl zămislește ? Un lucru este sigur, că omul vrea să scape de prizonieratul faptelor, căutând să formuleze legile după care se desfășoară, pentru a le citi, în modul său specific, adică rațional*”². Există, însă, și unii filosofi care privesc acțiunea ca mod de cunoaștere a realității și văd originea adevărului în această sferă practică a existenței, deci, în experiență; alții caută adevărul în cuprinsul rațiunii pure, și, de asemenea, sunt și unii care îmbină rațiunea pură cu experiența, așa cum apare în sistemul kantian.

În viziunea lui Petre Țuțea, realitatea înconjurătoare este cognoscibilă, însă adevărul științelor naturii și științelor

¹ Petre Țuțea, *Proiectul de Tratat Eros*, Ed. Pronto, Brașov și Ed. Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1992, p. 42

² *Ibidem*, p. 59

sociale, ca științe particulare, are un caracter specific. Adevărul în filosofie, față de cel din științe, se definește prin generalitatea și esențialitatea sa, Petre Țuțea aducând, în această privință, argumentul pe care îl oferă Lucian Blaga, și anume că „*un sistem metafizic nu are nevoie să fie confirmat de vreo știință, are nevoie să nu fie infirmat*”³.

Complexitatea problematicii adevărului este oglindită de diversele poziții care s-au conturat în istoria gândirii, dintre care Petre Țuțea menționează îndeosebi următoarele: adevărul are o măsură umană, deci el este relativ și, prin urmare, nu există un adevăr general-valabil (Protagora); adevărul are un caracter divin, divinitatea fiind măsura tuturor lucrurilor sau cauza lor primară, și, adevărul are un caracter natural, fiind rezultatul cunoașterii legilor naturii.

După Petre Țuțea, între filosofie și știință există o strânsă relație de interdependență. În această relație, filosofia, ca știință a legilor generale ale vieții și universului, are un rol coordonator, iar științele naturii au rolul să dinamizeze spiritul filosofic, să împiedice încremenirea în prejudecăți. Născută din întrebările pe care și le pune omul în legătură cu tot ce-l înconjoară, filosofia este o disciplină care asigură ordinea spiritului uman. Totuși, deși contribuie hotărâtor la construcția istoriei, gândirea filosofică

³ Petre Țuțea, *Philosophia perennis*, Ed. ICAR, București, 1993, p. 155

întâmpină multe dificultăți, acest lucru fiind cauzat de faptul că, într-o serie de probleme, științele nu pot oferi soluții precise, iar, pe de altă parte, fiecare știință are în vedere doar un domeniu restrâns de cercetare.

Și dacă reflectarea realității în conștiință formează sensul obișnuit al adevărului, conștiința, pentru a exprima acest adevăr, trebuie să fie liberă. Adevărul uman, adevărul pe care îl exprimăm cu ajutorul rațiunii, spune Petre Țuțea, este unul relativ, aproximativ; totuși, este necesar ca adevărul uman să fie raportat la absolut, și aceasta deoarece, cu toate că absolutul nu poate fi atins, năzuința spre el face posibilă înțelepciunea pe pământ. Prin natura sa, însă, cunoașterea este contradictorie. Spiritul uman, în procesul cunoașterii, se mișcă între autonomie și eteronomie, între limitat și cunoscut și între nelimitat și necunoscut. Dorința de a găsi un sprijin ferm nevoii de certitudine, în această lume a devenirii, determină o adevărată neliniște metafizică, care mereu asaltează subiectivitatea umană. Având în vedere această realitate a raportului dintre om și lume, dintre subiectul cunoașterii și obiectul său, această realitate contradictorie și paradoxală ne sugerează ideea că *„Există o imperfecție a conștiinței umane, că nu poate să stăpânească dintr-o dată adevărul*

absolut, ci să-l clădească în etape, printr-un lanț de judecăți de valoare”⁴.

Petre Țuțea este de părere că, pentru contemplarea filosofică a vieții și lumii, este mai indicat stilul categorial decât cel în sistemul științelor. Vorbind despre unele orientări în istoria gândirii, privind rolul conștiinței teoretice în cuprinderea și exprimarea problematicii umane, gânditorul român apreciază că cea a lui Kant este mai convingătoare, deoarece este în stare să ofere o soluție de echilibru între om și natură, însă, subliniază el, semnele folosite de om se caracterizează doar prin eficacitate, lucru dovedit de rolul ipotezelor în științele moderne. Datorită acestei situații, adevărul poartă marca relativității și „*Natura umană trăiește un paralelism dramatic cu natura lucrurilor, tensiunea polară între subiect și obiect fiind permanentă și obligându-ne la stabilirea unui subiect gnoseologic pur, opus obiectului*”⁵.

Vorbind despre doctrina lucrului în sine a lui Kant, Petre Țuțea consideră că aceasta este dominată de opoziția dintre rațiune și simțuri, însă remarcă faptul că, dacă pentru Kant este cunoscut numai fenomenul, pentru Haeckel este înlăturată opoziția dintre esență și existență, prin aceasta

⁴ Petre Țuțea, *Proiectul de Tratat Eros*, p. 88

⁵ *Idem, Philosophia perennis*, p. 17

ancorându-se în reperele unui fenomenism pur. Istoria gândirii pune în lumină două direcții cu privire la explicația și interpretarea existenței, și anume, monismul care caută cauza unică a lucrurilor, văzând în aceasta un temel pentru armonia fizică și spirituală, și pluralismul, care cercetează realul în mișcare, adică schimbarea, devenirea și multiplicarea tuturor formelor, toate aceste transformări având o multitudine de cauze.

După gânditorul român, știința legilor este știința realului, și întrucât legile sunt cuprinse în substanța lucrurilor cercetate, de aici rezultă că omul trăiește într-o ordine prestabilită, care îl transcede. Din această cauză „*Realismul contopește realitate cu adevărul sau, în alți termeni, se suspendă prin decizie paralelismul adevăr-realitate. Sistemul de referință este mutat în obiect, subiectul cercetător nemaiavând privilegiul de a sta în centrul acestui sistem. Aici domină certitudinea și limitarea*”⁶. Neliniștile conștiinței teoretice sunt determinate de contactul spiritului cu fenomenele concrete care sunt în permanentă mișcare și schimbare. Însă, a admite posibilitatea de a gândi și cunoaște esențele, lucrurile în sine, înseamnă a admite că universalitățile există în mod real și că este cu putință să scăpăm de neliniștile care tensionează conștiința teoretică. „*Concepția*

⁶ Petre Țuțea, *op. cit.*, p. 18

esențelor – spune Petre Țuțea – este un dar spiritual făcut omului pentru a ieși din timp. Individul poate purta esența, dar nu se confundă cu ea decât în viziunea religioasă creștină a vieții”⁷.

Omul se mișcă într-o lume în care se pune preț pe raporturile cantitative cu care operează în general științele, însă lumea în care trăiește omul este și o lume a valorilor, care este una a calității. Știința valorilor este o știință vie, care are în centrul său omul. În această lume a valorilor numai filosofia poate opera și face ordine. Se pare, este de părere Petre Țuțea, că cele patru domenii ale filosofiei stabilite de Kant, și anume: domeniul epistemologic, domeniul etic, domeniul estetic și domeniul religios, vor influența mersul ideilor în acest veac.

Gânditorul român consideră că toate construcțiile minții omenești au un temelie, ele făcând parte din realitatea noastră, și aceasta deoarece omul, prin natura sa, este sortit să pună întrebări și să caute răspunsuri la ele. Însă o cauză profundă care determină neliniștea conștiinței teoretice se referă la faptul că acordul dintre gândire și lucruri este problematic, întrucât există lucruri izolate, dar există și natura privită ca întreg. Această situație generează o

⁷ *Ibidem*, p. 18

tensiune permanentă între subiect și obiect, iar omul trăiește un paralelism dramatic cu natura lucrurilor.

Sub aspect logic, cunoașterea este formată din formulări aproximative asupra realității, proces care se realizează cu ajutorul conceptelor privite ca unități abstracte. Deoarece simțurile ne țin în plasa semnelor, noi definim noțiunile nu lucrurile. Raportată la viață, cunoașterea este un proces complex care implică întreaga sensibilitate, în care gândirea și afectivitatea formează un tot organic. În acest sens, Petre Țuțea va sublinia că „*Formele cunoașterii, calea spre adevăr, prezența erorii, toate procesele dialectice trebuiesc legate de viață. Iubirea nu șterge granițele și unifică în mod fecund*”⁸.

Convingerea nejustificată în autonomia spiritului a determinat ca omul să reducă lumea numai la formele sale raționale și să se depărteze de miezul lucrurilor, în felul acesta opoziția dintre intelect și simțuri căpătând o formă expresă în doctrina kantiană a lucrului în sine. „*Mi se pare – spune Petre Țuțea – că rațiunea seamănă cu o moară la care se macină ființe, lucruri și mistere. Toate obiectele din afara ei se transformă în incertitudini. Alteori, ni se pare că este o cutie de semne, semne de hotar, semne grafice, semen de punctuație, semne matematice, semne*

⁸ Petre Țuțea, *Proiectul de Tratat Eros*, p. 111

convenționale și orice simbol plăsmuit în stare de veghe sau desprins din vis sunt sculele rațiunii cu care aceasta prelucrează și exprimă tot ce culege din zonele: misterului, fantasticului, raționalului și concretului, acesta din urmă fiind greu de sevă și mister, așa cum îl gândește Blaga”⁹.

După Petre Țuțea, cunoașterea afectivă este o cunoaștere reală, ca toate formele de cunoaștere, și aceasta deoarece, sub aspect existențial, sentimentele reprezintă stâlpi de susținere a vieții; de altfel, în sec. al XVIII-lea, trăirea și sentimentele aveau și sensul unei cunoașteri nemijlocite, imediate. Din această perspectivă, se poate vorbi de o logică a sentimentelor care diferă de logica spiritului. Alături de cunoașterea rațională, discursivă, trăirea și intuiția ocupă un loc important în constituirea și afirmarea conștiinței teoretice a omului. În gândirea modernă, arată Petre Țuțea, există două procese: unul de simplificare și altul de nuanțare; primul exprimă nevoia reducerii la unitate, prin care se încearcă descoperirea cauzelor fenomenelor și chiar cauza lor unică, al doilea proces, cel al nuanțării, exprimă cerința spre diversificare.

Dacă luciditatea este un mod de a pătrunde în esența lucrurilor, ea ținând de intuiție, claritatea este o categorie rațională a spiritului științific, ce operează discursiv, prin

⁹ *Idem, Philosophia perennis*, pp. 126 - 127

delimitări și aproximări. Formate prin operații de abstractizare și generalizare, asociere și disociere, conceptele pot fi privite ca unități abstracte, care pot fi definite atunci când sunt considerate forme ale cunoașterii.

Deoarece evoluția gândirii determină și evoluția sensului pe care îl au cuvintele, în procesul disocierii un rol important îl are semantica ce asigură cuvintelor precizia lor rațională. Intellectul pur sau rațiunea autonomă, cu toate că permit intuiției să se manifeste, să iasă din anticamera cunoașterii, nu trebuie, însă, absolutizată nici valoare cunoașterii imediate, intuitive.

Întreaga cunoaștere umană, deși tinde spre absolut, spre o deplinătate maximă, este limitată, căci nu poate răspunde la o serie de probleme cu care se confruntă omul. În acest sens, Petre Țuțea apreciază formularea raționalist-critică pe care a făcut-o Victor Brochard asupra adevărului și erorii, mai ales din punctul de vedere al comodității intelectuale: „*Oricum ne-am învățati, afirmă Brochard, a înțelege înseamnă a ghici. Adevărul este o ipoteză confirmată, iar eroare o ipoteză dezmințită... Gândirea se adaptează, se acomodează, printr-o serie de tatonări și modificări succesive la realitatea pe care vrea s-o reprezinte. Ea este prin esență discontinuă*”¹⁰.

¹⁰ Petre Țuțea, *Proiectul de Tratat Eros*, p. 162